

UDK 338.124.2(497.6 RS)

PREGLEDNI RAD

Dr Siniša Kurteš*

Dr Srđan Amidžić**

Strateška opredjeljenja u uključivanju Republike Srpske na svjetsko tržište

Rezime

Male i otvorene ekonomije u procesima globalizacije i sve češćih integracija suočavaju se sa novim uslovima privređivanja. Domaće privrede vrlo često nisu u mogućnosti da se nose sa inostranom konkurencijom, te u srednjem i dugom roku države nisu u mogućnosti da obezbijede zadovoljavajući standard svojim građanima. Iz tih razloga potrebno je da države preko svojih endogenih faktora kreiraju neka strateška opredjeljenja pomoću kojih bi njihove privrede postale međunarodno konkurentne na svjetskom tržištu.

Rad upravo pokušava naučno i objektivno pozicionirati Republiku Srpsku na svjetskom tržištu kako bi se dala neka strateška opredjeljenja u uključivanju Republike Srpske na svjetsko tržište.

Ključne riječi: Male i otvorene ekonomije, globalizacija, konkurencija, standard građana, strateška opredjeljenja.

20

UVOD

Uslovi globalizacije i integracije koji karakterišu svjetsku privredu 21. vijeka dovode do novih uslova privređivanja nacionalnih privreda. Trgovinska otvorenost i liberalizovanost kapitala uslovile su dobrim dijelom gubitak spoljnotrgovinske politike jedne zemlje, što je dovelo do pada konkurentnosti većine malih tranzicionih ekonomija na svjetskom tržištu. Ovo je otežalo njihov ekonomski položaj te sada moraju imati takve politike koje će, strateškim izborima rezultovati povećanim izvozom, a samim tim i većim privrednim rastom. Iz tih razloga cilj rada jeste da se utvrdi konkurentna pozicija Republike Srpske na svjetskom tržištu, preko indikatora otkrivenih komparativnih prednosti.

Analiza globalne konkurentne pozicije jedne privrede na međunarodnom tržištu predstavlja kompleksan i multidimenzionalan poduhvat. Stoga, ovaj rad ne pretenduje da pruži „apsolutnu istinu” o komparativnim prednostima izvoza Republike Srpske, već da, koristeći indikatore komparativnih prednosti, pokuša da odredi granice objektivnog pozicioniranja naše zemlje prema osposobljenosti njenih izvoznika za konkurentsku utakmicu s izvoznicima iz ostalih zemalja.

1. KOMPARATIVNE PREDNOSTI REPUBLIKE SRPSKE

Komparativne prednosti mjerene u određenom vremenskom periodu oslikavaju trenutnu poziciju zemlje na svjetskom tržištu. One govore o proizvodima na kojima se zasniva izvoz zemlje te predstavlja dobar instrumentarij za sagledavanje trenutne pozicije na svjetskom tržištu. U udžbenicima i brojnim studijama koriste se brojni indikatori koji su naučno relevantni za utvrđivanje položaja jedne zemlje na svjetskom tržištu.

Kao prvi često korišteni indikator koristi se trgovinska otvorenost zemlje koja se mjeri stavljajući u odnos ukupni izvoz i uvoz i bruto domaći proizvod:

To = Ukupan izvoz + ukupan uvoz / BDP

* Viši asistent Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Banjoj Luci, e-mail: sinisa.kurtes@efbl.org

** Viši asistent Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Banjoj Luci, e-mail: srdjan.amidzic@efbl.org

Tabela 1. Trgovinska otvorenost Republike Srpske i BiH za date godine

Republika Srpska	Obim spoljne trgovine	BDP	To	FBiH	Obim spoljne trgovine	BDP	To	BiH	Obim spoljne trgovine	BDP	To
2006	4300399	6543726	0.65	2006	11647699	12241438	0.95	2006	16553081	19252486	0.85
2007	5019526	7532081	0.66	2007	14056457	13861002	1.01	2007	19834826	21760221	0.91
2008	6068356	8491711	0.71	2008	15924329	15631349	1.01	2008	23004206	24702498	0.93

Izvor: *izračun autora*

Dobijeni koeficijenti govore o značajnoj otvorenosti Republike Srpske, a posebno za Bosnu i Hercegovinu gdje su koeficijenti izrazito visoki. Ovo je posljedica, prije svega, ulaska u CEFTA zonu i potpisivanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju sa Evropskom unijom. Ova otvorenost je većinom rezultat prekomjernog uvoza, koja se ne ograničava bilo kojim instrumentima spoljnotrgovinske politike. Isto tako, ova značajna trgovinska otvorenost predstavlja i šansu za izvoz iz RS i BiH na svjetsko tržište, a prije svega na tržište CEFTA-e i Evropske unije.

Drugi jednostavan indikator položaja zemlje na svjetskom tržištu jeste koeficijent penetracije u svjetskom izvozu. Dobija se kada se stavi u odnos ukupan izvoz zemlje sa ukupnim svjetskim izvozom:

Kp = Izvoz domaće zemlje/Ukupan svjetski izvoz

Ovaj indikator oslikava učešće izvoza zemlje u ukupnom svjetskom izvozu pokazujući njen relativan položaj na svjetskom tržištu. U narednoj tabeli dat je koeficijent penetracije za odabrane zemlje:

Tabela 2. Koeficijent penetracije za 2008. godinu

Zemlja	Koeficijent penetracije za 2008. god. (u %)
Njemačka	8.9841
Kina	8.8879
Češka	0.912
Mađarska	0.6741
Hrvatska	0.0877
Srbija	0.0682
BiH	0.0315
Makedonija	0.0247

Izvor: *izračun autora*

Tabela 3. Koeficijenti specijalizacije za Republiku Srpsku

	Sektori SMTK	Koeficijent specijalizacije				
		2004	2005	2006	2007	2008
0	Hrana i žive životinje	0.06923	0.102802	0.12462	0.155055	0.162698
1	Pića i duvan	0.002534	0.002929	0.005686	0.005832	0.008659
2	Sirove materije nejestive	0.430824	0.576549	0.651291	0.608361	0.584687
3	Mineralna goriva i maziva	0.076637	0.127153	0.169455	0.11468	0.19625
4	Životinjska i biljna ulja, masti voskovi	0.000862	2.85E-05	1.3E-05	2.85E-05	5.46E-05
5	Hemijski proizvodi	0.022093	0.033431	0.041757	0.045599	0.070909
6	Proizvodi razvrstani prema materijalu	0.205878	0.255972	0.369276	0.474883	0.590568
7	Mašine i transportna sredstva	0.070202	0.10217	0.118897	0.159853	0.198306
8	Razni gotovi proizvodi	0.121517	0.140084	0.346264	0.418794	0.467844
9	Proizvodi i transakcije, nespomenuti	0.000222	7.24E-05	3.56E-06	2.37E-05	n/a

Izvor: *izračun autora*

Njemačka i Kina kao vodeći svjetski izvoznici u 2008. godini učestvuju sa skoro 9% i 8,8% respektabilno, u svjetskom izvozu. Od zemalja u razvoju, Češka ostvaruje najveći izvoz od skoro 1%, zatim Mađarska 0,67%, te Hrvatska 0,087%. Srbija kao zemlja u tranziciji učestvuje u svjetskom izvozu sa 0,08%, dok BiH sa 0,03% iza koje je Makedonija sa 0,02%. Može se zaključiti da je položaj Bosne i Hercegovine na svjetskom tržištu izrazito nepovoljan, te da je od zemlja u tranziciji na samom začelju.

Iako su koeficijenti trgovinske otvorenosti i penetracije važni za polazna razmatranja, ključno je pitanje šta se događa sa komparativnim prednostima tokom tranzicionog perioda. Naime, postavlja se pitanje: dolazi li zbog povećanog obima razmjene industrijskih dobara i do očekivane pozitivne promjene strukture razmjene? Pozitivna promjena strukture međunarodne razmjene podrazumijeva promjenu komparativne prednosti prema industrijskim sektorima veće dodatne vrijednosti, kao i veći nivo specijalizacije. Prvo ćemo analizirati indeks specijalizacije izvoza Republike Srpske, pa zatim koeficijent otkrivenih komparativnih prednosti po pojedinim sektorima.

Indeks specijalizacije izvoza (S) dobije se kada se u odnos stavi učešće svake grupe proizvoda u ukupnoj vrijednosti izvoza:

$$S = \sum x_i / \sum x_i$$

Što je koeficijent S bliži nuli, to je niži stepen koncentracije, odnosno postoji velika disperzija izvoza, a kada koeficijent S ima maksimalnu vrijednost 1, to znači da je kompletan izvoz ostvaren preko jedne grupe proizvoda. U narednoj tabeli prikazani su empirijski izračuni indeksa specijalizacije po pojedinim sektorima u Republici Srpskoj od 2004. do 2008. godine prema Standardnoj međunarodnoj trgovinskoj klasifikaciji.

Relativno niski koeficijenti specijalizacije govore o velikoj disperziji izvoza, što znači da Republika Srpska nema prepoznatljivost na svjetskom tržištu u smislu poznatog brenda koji bi predstavljao određeni konkurentni nacionalni proizvod i koji bi imao svoje mjesto i ulogu na svjetskom tržištu.

Na kraju, izračunaće se koeficijenti otkrivene komparativne prednosti za Republiku Srpsku u periodu od četiri godine, od 2004. do 2008. godine po pojedinim prerađivačkim sektorima kako bi sagledali gdje gubimo a gdje dobijamo komparativne prednosti u ovom tranzicionom periodu.

Otkrivene komparativne prednosti (RCA) dobijaju se kada se u odnos stavi razlika izvoza i uvoza određene grupe proizvoda s njihovim zbirom:

$$RCA = \frac{(X_i - M_i)}{(X_i + M_i)}$$

Negativne vrijednosti RCA označavaju da zemlja ima komparativne nedostatke u izvozu datog proizvoda, dok pozitivne vrijednosti indikatora ukazuju na postojanje komparativnih prednosti. Kada je $RCA = 0$, to znači da je izvozna pozicija posmatrane zemlje u datom proizvodu ravna njenoj uvoznj poziciji u ukupnom izvozu.

Analiza pojava komparativnih prednosti pruža najbolje rezultate u uslovima privredne i političke stabilnosti, kao i u režimu liberalne trgovine, odnosno uvijek kada se aktivnom ekonomskom politikom vlade, ili nekim drugim eksternim uticajima, ne remeti uloga tržišta kao najboljeg, mada ne i idealnog, alokatora faktora proizvodnje.

U nastavku će se izračunati komparativne prednosti Republike Srpske za period od 2004. do 2008. godine, zbog tranzicionog perioda koji bi trebalo da bude najuspješniji po privrednom rastu. Poslije 2008. godine je nastupila svjetska ekonomska kriza koja je pogodila sve privredne sektore pa iz tih razloga eventualni pad izvoza nije relevantan za istraživanja¹. U narednoj tabeli dati su koeficijenti otkriveni komparativnih prednosti po pojedinim grupama proizvoda kao i po sektorima.

Tabela 4. Indikatori otkrivenih komparativnih prednosti Republike Srpske, 2004-2008. godine

	Sektori i odsjeci SMTK	Indikatori otkrivenih komparativnih prednosti				
		2004	2005	2006	2007	2008
0	HRANA I ŽIVE ŽIVOTINJE	-0.78036	-0.67587	-0.61146	-0.58135	-0.6312
0	Žive životinje	-0.99534	n/a	-0.98873	-0.87034	-0.86368
1	Meso i prerađevine od	-0.92691	-0.99239	-0.99492	-0.89411	-0.9085
2	Mliječni proizvodi i jaja	-0.74429	-0.31868	-0.05417	0.126236	0.282985
3	Ribe i prerađevine	-0.15389	-0.0923	0.075213	0.074008	-0.08122
4	Žitarice i proizvodi	-0.85809	-0.7801	-0.77728	-0.78186	-0.79516
5	Povrće i voće	-0.51349	-0.33712	-0.08148	-0.05791	-0.15018
6	Šećer, proizvodi od šećera, med	-0.71017	-0.37087	-0.27773	-0.18244	-0.2097
7	Kafa, čaj, kakao, začini	-0.9062	-0.91776	-0.92744	-0.93184	-0.93487
8	Stočna hrana (osim žitarica u zrnju)	-0.9941	-0.98577	-0.99425	-0.99371	-0.99624
9	Razni proizvodi za hranu	-0.82764	-0.77709	-0.7561	-0.67786	-0.74131
1	PIČA I DUVAN	-0.96723	-0.95103	-0.9264	-0.93068	-0.90418
11	Pića	-0.96579	-0.94528	-0.92148	-0.91247	-0.87893
12	Duvan i proizvodi od duvana	-0.97054	-0.96917	-0.9458	-0.9824	-0.97224
2	SIROVE MATERIJNE NEJESTIVE, OSIM GORIVA	0.654152	0.667393	0.707989	0.744052	0.65056
21	Kože sirove, krzna neštavljen	0.160929	0.249024	0.135853	0.323345	0.337135
22	Uljana sjemenje i plodovi	-0.61176	-0.65938	-0.56885	-0.58328	-0.38919
23	Sirovi kaučuk	-0.62288	-0.91429	-0.3007	-0.97361	-0.94762
24	Pluto i drvo	0.950222	0.937195	0.944316	0.92611	0.892365
25	Celuloza i otpaci od papira	-0.98915	-0.99344	-0.95922	-0.92261	-0.882
26	Tekstilna vlakna i otpaci	-0.84553	-0.87102	-0.86788	-0.94144	-0.9612
27	Sirova gnojiva i minerali	-0.16863	0.092067	0.061242	0.245719	0.208755
28	Metalne rude i otpaci	0.889663	0.836258	0.871208	0.972295	0.97528
29	Ostale životinjske i biljne materije d.n.	-0.75868	-0.78581	-0.74158	-0.77586	-0.53415
3	MINERALNA GORIVA I MAZIVA	-0.67832	-0.54621	-0.46628	-0.62387	-0.55841
32	Kameni uglj, koks i briketi	0.835737	0.762791	0.604599	0.585327	0.72868
33	Nafta i naftni derivati	-0.89416	-0.91871	-0.91452	-0.91235	-0.93601
34	Plin, prirodni i industrijski	-0.98044	-0.99493	-0.99261	-0.99867	n/a
35	Električna energija	n/a	n/a	0.999058	0.835681	0.46281
4	ŽIVOTINJSKA I BILJNA ULJA, MASTI I VOSKOVI	-0.92343	-0.99706	-0.99865	-0.99755	-0.99521
41	Životinjska ulja i masti	-0.77007	n/a	n/a	n/a	n/a
42	Čvrste biljne masti i ulja	-0.91516	-0.99851	n/a	-0.99869	n/a
43	Životinjska i biljna ulja i masti, prerađeni; voskovi	-0.99925	-0.99177	-0.994	-0.99304	-0.98267
5	HEMIJSKI PROIZVODI	-0.87465	-0.8434	-0.78325	-0.81624	-0.77525

¹ U analizi su korišteni podaci Republičkog zavoda za statistiku RS po pojedinim proizvodima Standardne međunarodne trgovinske klasifikacije (SMTK) objavljeni u godišnjim publikacijama. Prema SMTK, postoji 10 sektora i 65 odjeljaka koje ćemo posmatrati.

51	Organski hemijski proizvodi	-0.59431	-0.82287	-0.67184	-0.7189	-0.74215
52	Neorganski hemijski proizvodi	-0.73821	-0.5753	-0.61497	-0.75949	-0.86044
53	Proizvodi za bojenje i štavljenje	-0.97496	-0.97476	-0.98827	-0.96488	-0.95676
54	Medicinski i farmaceutski proizvodi	-0.85983	-0.8749	-0.80245	-0.83108	-0.84257
55	Eterična ulja, parfimerijski i toaletni proizvodi	-0.95388	-0.96355	-0.95779	-0.95488	-0.94659
56	Vještačka dubriva	-0.99729	#VALUE!	-0.99567	-0.73466	-0.53482
57	Plastične tvari u primarnim oblicima	-0.98732	-0.97611	-0.98825	-0.93013	-0.95877
58	Plastične tvari u ostalim oblicima	-0.91177	-0.8785	-0.86999	-0.90459	-0.92119
59	Hemijske tvari i proizvodi, nespomenuti	-0.70977	-0.64706	-0.31876	-0.58947	-0.33897
6	PROIZVODI RAZVRSTANI PREMA MATERIJALU	-0.53205	-0.49813	-0.3671	-0.3618	-0.35709
61	Koža, proizvodi od kože, krzna	-0.90372	-0.94755	-0.92192	-0.955	-0.82007
62	Guma i gumeni proizvodi	-0.95947	-0.92502	-0.95686	-0.84881	-0.94875
63	Proizvodi od pluta i drveta	-0.04731	-0.21814	-0.03618	-0.12921	-0.12045
64	Papir, karton, proizvodi od celuloze	-0.09658	-0.08521	-0.02717	-0.01821	-0.02813
65	Predivo, tkanine, tekstilni proizvodi	-0.71971	-0.74111	-0.75676	-0.76699	-0.42095
66	Proizvodi od nemetalnih minerala	-0.95085	-0.92817	-0.93555	-0.9118	-0.88654
67	Željezo i čelik	-0.77	-0.69285	-0.54854	-0.49366	-0.44842
68	Obojeni metali	-0.44957	-0.35135	-0.46623	-0.62657	-0.37761
69	Proizvodi od metala, ostali	-0.11888	-0.02756	0.216058	0.140151	-0.15729
7	MAŠINE I TRANSPORTNA SREDSTVA	-0.80563	-0.77444	-0.631	-0.62728	-0.6348
71	Pogonske mašine i uređaji	-0.3295	-0.23042	0.048001	-0.06488	0.012792
72	Specijalne mašine za pojedine industrijske grane	-0.77624	-0.81608	-0.73405	-0.71842	-0.70882
73	Mašine za obradu metala	-0.54961	-0.81601	-0.4944	-0.47616	-0.40627
74	Industrijske mašine i dijelovi za opštu upotrebu d.n.	-0.57045	-0.60381	-0.4162	-0.50383	-0.45837
75	Mašine za kancelarije i automatsku obradu podataka	-0.94342	-0.98703	-0.97005	-0.93778	-0.82338
76	Telekomunikacijski aparati i aparati za snimanje zvuka i reprodukciju	-0.97396	-0.97353	-0.94978	-0.92702	-0.93915
77	Električne mašine i uređaji	-0.81623	-0.68359	-0.52771	-0.48798	-0.48189
78	Drumska vozila	-0.94371	-0.93053	-0.79285	-0.82524	-0.85296
79	Ostala transportna oprema	-0.4	0.164665	-0.7655	-0.28916	-0.25683
8	RAZNI GOTIVI PROIZVODI	-0.45498	-0.39873	0.00055	-0.04052	-0.02721
81	Montažne zgrade; sanitarni, rasvjetni i uređaji za grijanje	-0.61556	-0.66164	-0.57188	-0.69767	-0.5192
82	Namještaj i dijelovi	0.059856	0.101725	0.254693	0.12394	0.281382
83	Predmeti za putovanje	-0.9783	-0.97398	-0.99407	-0.99616	-0.98102
84	Odjeća	-0.38747	-0.28245	0.058069	-0.03213	0.020072
85	Obuća	-0.57623	-0.38456	0.310474	0.315715	0.314468
87	Naučni i kontrolni instrumenti	-0.75566	-0.84551	-0.62501	-0.60527	-0.6685
88	Fotoaparati, satovi	-0.92786	-0.93159	-0.6984	-0.81558	-0.80272
89	Razni gotovi proizvodi, nespomenuti	-0.59621	-0.62153	-0.56193	-0.53326	-0.50889
9	PROIZVODI I TRANSAKCIJE, NESPOMENUTI	-0.44675	-0.72889	-0.73913	n/a	n/a
93	Specijalni proizvodi i transakcije koji nisu grupisani	-0.44675	-0.72646	-0.66667	n/a	n/a
96	Metalni novac	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
97	Zlato, nemonetarno	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a

Izvor: *izračun autora*

Dobijeni rezultati su poražavajući po svim posmatranim godinama. U 2004. godini ostvarene su komparativne prednosti u samo 5 odjeljaka od 65 (sirova koža, pluto i drvo, metalne rude i otpaci, kameni ugaj, koks i briketi, i namještaj). U 2005. godini ovi odjeljci bilježe takođe pozitivne indikatore pridružujući im još dva odjeljka (sirova gnojiva i minerali, ostala transportna oprema), ostvarujući tako komparativne prednosti u 7 odjeljaka. 2006. godina predstavlja najuspješniju od posmatranih jer Republika Srpska ostvaruje komparativne prednosti u 12 odjeljaka (ribe i prerađevine od ribe, sirova koža, pluto i drvo, sirova gnojiva i minerali, metalne rude i otpaci, kameni ugaj, koks i briketi, električna energija, ostali proizvodi od metala, pogonske mašine i uređaji, namještaj, odjeća, obuća). Posljednje dvije posmatrane godine, 2007. i 2008, bilježe stagnaciju u ostvarivanju komparativnih prednosti, zadržavajući po 11 pozitivnih indikatora u obje godine. Ovde je samo novina da su u 2 odjeljka (mliječni proizvodi i jaja i ostali

proizvodi od metala) ostvarena pozitivna indikatora, dok su izgubljena kod ribljih prerađevina i pogonskih mašina.

Posmatrajući pažljivo korištenu tabelu, primjećuje se da Republika Srpska ostvaruje i zadržava komparativne prednosti u osam odjeljaka i to:

- Sirova koža, krzna neštavljena,
- Pluto i drvo,
- Sirova gnojiva i minerali,
- Metalne rude i otpaci,
- Kameni ugaj, koks i briketi,
- Električna energija,
- Namještaj i dijelovi i
- Obuća.

Radi dublje analize možemo ove odjeljke klasifikovati prema visini indikatora komparativnih prednosti, tako što bi se u kategoriju proizvoda sa zadovoljavajućim prednostima svrstali proizvodi sa vrednošću RCA od 0 do 0,15, u kategoriju značajnih prednosti

proizvodi sa vrednošću RCA od 0,15 do 0,30 i u kategoriju izuzetnih komparativnih prednosti proizvodi sa RCA preko 0,30.

Naredna slika pokazuje odjeljke koje su klasifikovani prema visini indikatora komparativnih prednosti:

Tabela 5. Klasifikacija odjeljaka SMTK prema visini indikatora komparativnih prednosti

Zadovoljavajuće komparativne prednosti (0-0,15)	Značajne komparativne prednosti (0,15-0,30)	Izražene komparativne prednosti (0,30=)
Ribe i preradevine Pogonske mašine i uređaji Odjeća	Mliječni proizvodi i jaja Sirova gnojiva i minerali Proizvodi od metala, otpaci Namještaj i dijelovi	Kože sirove, krzna neštavljen Pluto i drvo Metalne rude i otpaci Kameni ugalj, koks i briketi Električna energija Obuća

Izvor: autori

Većina proizvoda kod sve tri grupe odnose se na sirovine i re-promaterijal. Dakle, predmeti rada učestvuju najvećim dijelom u stvaranju dodatne vrijednosti. Ne vide se proizvodi koji su stvoreni na osnovu visoke tehnologije, inovacija i korištenja visokoobrazovane radne snage.

Pogonske mašine i uređaji kao proizvodi koji nose visoku dodatnu vrijednost imaju zadovoljavajuće komparativne prednosti, što se u dugom roku može i izgubiti ukoliko ne postoji jasna strategija izvoza Republike Srpske. Takođe, namještaj i dijelovi od namještaja posjeduju značajne komparativne prednosti, dok drvo izražene komparativne prednosti. Ovo jasno govori da se ne koristi dostupna tehnologija koja bi sa kvalitetnom radnom snagom mogla i trebalo da od drveta kao sirovine stvori finalan proizvod, a to je namještaj.

Kod izraženih komparativnih prednosti zanimljivo je da su svi proizvodi naslijeđeni, odnosno resursno intenzivni, osim obuće. Pohvalno je da je električna energija u ovoj grupi znajući da je većina zemalja u regionu neto uvoznik ove energije.

Proizvodi koji se nalaze u grupi izražene komparativne prednosti trebalo bi da po logici stvari predstavljaju izvozne potencijale u budućnosti Republike Srpske. Međutim, kako u njima dominira radno i resursno intenzivne grane potrebno je mjerama i politikama vlade da se stvaraju konkurentne prednosti koje treba da se zasnivaju na kapitalno intenzivnim proizvodima, to jest proizvodima visoke dodate vrijednosti. Od komparativnih do konkurentskih prednosti dug je i mukotrpan pun, ali koji se zasigurno ne može ostvariti bez države, to jest njenih endogenih faktora koji utiču na egzogene privrednih subjekata.

2. STRATEŠKA OPREDJELJENJA U KONCEPTU UKLJUČIVANJA REPUBLIKE SRPSKE NA SVJETSKO TRŽIŠTE

Imajući u vidu komparativne prednosti Republike Srpske koje su naslijeđene kao i konkurentne prednosti koje treba stvoriti mogu se dati doktrinarna opredjeljenja u konceptu uključivanja na svjetsko tržište.

Sumiranjem rezultata prethodnih istraživanja upravo smo postigli minimum objektivnog definisanja komparativnih prednosti robnog izvoza Republike Srpske u srednjoročnom vremenskom periodu.

Metod analize komparativnih prednosti, koji je korišten u ovom poglavlju, treba da se posmatra kao ex post analizu već iskazanih

komparativnih prednosti, te ne prikazuje koliki doprinos pripada primarnim, a koliko izvedenim komparativnim prednostima. Samo primarne komparativne prednosti, koje se zasnivaju na raspoloživosti faktora proizvodnje i efikasnosti njihovog korištenja, pružaju pravu sliku za procjenu konkurentnosti privrede i za donošenje strateških odluka o pravcima i modalitetima izvozno-orijentisanog privrednog rasta. Izvedene komparativne prednosti zavise od niza eksternih faktora, poput: podsticaja, subvencija, politike deviznog kursa i drugih nametnutih činilaca, sve do samog ekonomskog i političkog uređenja zemlje, koji stvaraju jedinstven ambijent u kojem komparativne prednosti treba da dođu do izražaja.

Imajući u vidu permanentnu liberalizaciju svjetske trgovine, naročito posljednje dvije decenije², kreatori strategije rasta se ne smiju osloniti samo na komparativne prednosti nego kroz svoje politike stvarati konkurentne prednosti koje će omogućiti relativno dobru i stabilnu poziciju naših privrednika na međunarodnom tržištu.

Današnja izvozna komparativna i konkurentna prednost se ogleda u eksploataciji prirodnih resursa i niskim stepenom njihove prerade što onemogućuje stvaranje značajnije dodatne vrijednosti. Republika Srpska ne bi smjela da dugoročno održi ovakve izvozne prednosti jer će postati nekonkurentna na svjetskom, evropskom, pa i regionalnom tržištu. Zbog toga je neophodno izvoznu konkurentnost bazirati na znanju, novim vještinama i tehnologiji koja će naslijeđene komparativne prednosti pretvoriti u održive konkurentne prednosti Republike Srpske.

Na rast nacionalnog izvoza, pored napora za sniženjem cijene koštanja i poboljšanjem kvaliteta ponude, presudan značaj ima izbor odgovarajuće palete proizvoda za kojima postoji ekspanzivna svjetska tražnja, kao i opredjeljenje za ona tržišta čije se privrede nalaze na uzlaznoj razvojnoj putanji. Upravo većina razvijenih zemalja je stekla međunarodnu konkurentnost u onim privrednim segmentima za koje se smatralo da predstavljaju stratešku granu cjelokupne privrede.

I pored zalaganja za liberalnu ekonomiju, najrazvijenije države svijeta nisu prepustile razvoj strateških grana pod isključivo djelovanje tržišnih zakonitosti. U zemljama OECD postoji ograničen broj industrijskih grana koje uživaju stratešku podršku svojih vlada. Riječ je, uglavnom, o industriji poluprovodnika, kompjutera, telekomunikacijama, potrošnoj elektronici, avio-industriji, automobilske industriji i biotehnologiji. Gotovo sve navedene industrijske grane (osim biotehnologije) karakterišu: oligopolno tržište, masovna proizvodnja i dominacija moćnih kartela.

Međutim, u ekonomskoj teoriji još uvijek ne postoji jasna definicija na osnovu koje bi se mogle identifikovati strateške industrijske

² Ovdje treba imati na umu i veliki broj nekarinskih barijera koji dodatno onemogućavaju izvoz roba i usluga

grane. Većina autora strateške industrije posmatraju u najširem značenju, definišući ih kao aktivnosti koje generišu one proizvode i tehnologije čija se primjenjivost i značaj za ekonomski interes zemlje protežu na dug period. Drugi smatraju da strateške industrije podstiču efekte „statičke i dinamičke” ekonomije obima, kao i da doprinose ostvarivanju posebnih koristi za zemlju, ili region, kroz mobilisanje vitalnih investicija, koje ostaju nedostupne za ostala preduzeća u srodnim granama. Ipak, najveći broj ekonomista ističe značaj i ulogu naprednih proizvodnih tehnologija, koje prožimaju cjelokupnu privredu zemlje (poput mikroprocesora, robota i mikroinženjeringa), odnosno njihovu osposobljenost da se infiltriraju u nacionalnu ekonomiju kao ključni inputi, oličeni u progresivnim znanjima i savremenim materijalnim sredstvima za proizvodnju³.

Na koji način strateška industrijska grana može pozitivno da utiče na odnose spoljnotrgovinske razmjene kao i na ukupan razvoj jedne privrede jeste Rafinerija nafte⁴ u Brodu, koja je samo za godinu dana stvorila visoku dodatu vrijednost, povukla za sobom veliki broj dobavljača i zaposlila 1300 radnika u posavskom dijelu Republike Srpske. Takođe, preradom sirove nafte u ovoj rafineriji, smanjen je spoljnotrgovinski debalans sa Hrvatskom. Naime, sve do kraja 2008. godine, Republika Srpska je bila za oko 250 miliona maraka u debalansu sa Hrvatskom „zahvaljujući” velikom uvozu nafte kao finalnog proizvoda. Pokretanjem proizvodnje u rafineriji koja egzistira u posavskom dijelu Republike Srpske, za samo 9 mjeseci u 2009. godini taj debalans je sveden na svega četiri miliona maraka. Stvaranjem visoke dodate vrijednosti preradom nafte omogućava se ubiranje indirektnih i direktnih poreza koji predstavljaju značajan izvor prihoda u budžetu Republike Srpske.

Strategija razvoja Republike Srpske koja bi se trebala bazirati na izvozno-orijentisanoj komponenti mora u sebi sadržati stimulisanje i razvoj upravo ovakvih industrijskih postrojenja. Polazeći od geografske rasprostranjenosti, broja stanovnika po regijama, kvalifikovanosti radne snage, naslijeđenih industrijskih postrojenja i slično, potrebno je razviti ili omogućiti da se razvije u svakoj regiji po jedna strateška generična grana koja bi bila nosilac razvoja i pokretač biznisa za mala i srednja preduzeća u toj istoj regiji. Na ovaj način bi proizvodnja industrijskih prerađevina za izvoz podstakla efikasnost u čitavoj privredi.

Postoji više modaliteta na koji način razviti jednu takvu generičnu granu koja će podstaći efekte „statičke i dinamičke” ekonomije obima, kao i doprinijeti ostvarivanju posebnih koristi za zemlju, ili region, kroz mobilisanje vitalnih investicija, koje ostaju nedostupne za ostala preduzeća u srodnim granama. Od takvih industrijskih postrojenja se očekuje da pomoću cjenovne i necjenovne konkurentnosti učestvuju sa svojim proizvodima na svjetskom tržištu, poboljšavajući na taj način trgovinski bilans Republike Srpske. Ovdje treba da se ima na umu da nije cilj poboljšati trgovinski bilans kroz ekspanziju izvoza „Rikardovih proizvoda”, već upravo suprotno, stvarati sofisticirane proizvode, tj. proizvode sa visokom dodatnom vrijednosti gdje u stvaranju istih dominiraju znanje, kapital, tehnologija i inovacije.

Iz tih razloga platforma izvozne strategije treba da bude zasnovana na posebnim industrijama koje, uz znanje i tehnologiju, mogu kreirati takve proizvode koji će omogućiti konkurentsku prednost kompanija

na svjetskom tržištu. Ovo posebno u segmentima i industrijama u kojima se ti proizvodi i procesi stvaraju i unaprijeđuju, što podupire procese nadogradnje nacionalne produktivnosti.

Međunarodna konkurentna prednost je često koncentrisana u određenim industrijskim segmentima. Naša istraživanja, onda, moraju biti usmjerena ka odlučnim karakteristikama nacije/države koja omogućava svojim kompanijama da kreiraju kontinuirane konkurentne prednosti u takvim privrednim segmentima koji podupiru visoku i rastuću produktivnost, jer su to osnovne determinante nacionalnog uspjeha.

Klasična teorija objašnjava uspjeh nacija/država u određenim industrijama baziranim na faktorima proizvodnje kao što su zemlja, rad i prirodni resursi. Nacije/države dobijaju komparativne prednosti u industrijama koje intenzivno koriste faktore koje imaju u izobilju. Međutim, klasična teorija ne može objasniti novija ekonomska dešavanja u svijetu. Ona nema odgovora na pitanje zašto su neke nacije u pojedinim sektorima, iako ne posjeduju tradicionalne faktore proizvodnje, konkurentnije u odnosu na one koje ih imaju u izobilju. Danas, u literaturi se to propisuje procesima globalizacije gdje kompanije misle i rade globalno, te zahvaljujući visokim tehnologijama, inovacijama i znanju postaju međunarodno konkurentni.

Veliki broj ovih međunarodno konkurentnih kompanija, moderno nazvanim transnacionalne kompanije, su postale takve zahvaljujući upravo državi koje su kroz svoje strategije razvoja podsticale razvoj ovih kompanija.

Uvidom u brojnu literaturu i Izvještaje međunarodnih organizacija možemo vidjeti jednu specifičnu konkurentsku borbu između država koje nastoje da preko konkurentskih strategija obezbijede jaku konkurentsku prednost svojim kompanijama⁵.

Države koje su u procesu tranzicije zabilježile značajan rast izvoza kao i cjelokupne privrede na različite načine su omogućile stvaranje kompanija koje su kasnije postale međunarodno konkurentne. Neke od njih su privlačenjem stranih direktnih investicija ostvarile značajne konkurentne pozicije⁶, dok su druge razvojem klastera i slobodnih zona omogućile domaćim kompanijama da se brže razvijaju te postanu značajni izvoznici⁷.

ZAKLJUČAK

U savremenim uslovima privređivanja sigurno nema uspješnog razvoja privrede bez adekvatne i konkretne uključenosti države. Država treba da preko svojih endogenih faktora utiče na egzogene faktore privrednih subjekata i na taj način obezbijedi uslove za stvaranje konkurentskih pozicija istim na svjetskom tržištu. Endogeni faktori države su oni na koje ona može i treba da utiče, a odnose se na infrastrukturu, obrazovanje, istraživanje, legislativu, devizni kurs i slično. Takođe, potrebno je da država omogući privlačenjem stranih direktnih investicija ili formiranjem slobodnih zona takve strateške generične grane koje će biti nosilac razvoja, odnosno pokretač biznisa za mala i srednja preduzeća, što bi rezultovalo sa većom zaposlenošću i samim tim većim blagostanjem u društvu, što i jeste krajnji cilj ekonomske politike bilo koje zemlje.

³ Gagović, N. Komparativne prednosti Srbije i Crne Gore, Institut za spoljnu trgovinu privredne komore Srbije, 2003.

⁴ Rafinerije nafte su velika procesna industrijska postrojenja u kojima se iz sirove nafte različitim procesima izdvajaju naftni derivati (kao što su npr. tekući plin, dizelsko gorivo, benzin, mlazno gorivo, motorna ulja...) potrebni krajnjim korisnicima.

⁵ Posljednje dvije dekade sve je više razvijenih i nerazvijenih država koje donose strategije konkurentnosti (SAD, Norveška, Irska, Estonija i sl.)

⁶ Mađarska u tranzicionom periodu se pokazala kao velemajstor u privlačenju SDI, a rezultati su takvi da je tokom posljednje decenije izvoz ovih kompanija činio u prosjeku 65% ukupnog mađarskog izvoza. Slovačka je postala međunarodno konkurentna u proizvodnji automobila niže srednje klase zahvaljujući privlačenju TNK Wolkswagen iz Njemačke.

⁷ Hrvatska je formiranjem i razvojem 22 slobodne zone omogućila kompanijama da se nesmetano razvijaju i tehnološki napreduju što je doprinijelo povećanju izvoza u kapitalno intenzivnim sektorima privrede.

LITERATURA

1. Gagović, N., 2003., Komparativne prednosti Srbije i Crne Gore, Institut za spoljnu trgovinu privredne komore Srbije;
2. Porter, M.E., 1990., The Competitive Advantage of Nation, Free Press, New York;
3. Porter, M.E., 2008., On Competition, A Harvard Business Review Book, USA;
4. Salvatore, D., 2009., Međunarodna ekonomija, Centar za izdavačku djelatnost Ekonomskog fakulteta, Beograd;
5. Štiglic, DŽ., Čarlton, A., 2005., Pravedna trgovina za sve, Masmedia, Zagreb.

Summary

Small and open economies in the process of globalization and rising integrations are faced with new economic conditions. Domestic economies are often unable to cope with foreign competition, and in the medium and long term states are not able to provide a satisfactory standard for its citizens. For these reasons it is necessary that the states through their endogenous factors create a strategic orientation that would help their economies to become internationally competitive on the global market.

This paper tries to position Republic of Srpska in an accurate and objective manner on the global market in order to provide some strategic choices to include Republic of Srpska on the global market.

Key words: *Small and open economies, globalization, competition, standard of citizens, strategic orientation.*